

DISTANȚA ȘI RETRAGEREA SENSIBILULUI

The Distance and the Retiring of the Sensible

Dorin ȘTEFĂNESCU¹

Abstract

The paper discusses the way in which the meaning of a poetical text is brought to understanding, namely in a transparent distance where the image is possible. It is not an empty distance, but a full one, fulfilled with its meaning made visible. It utters itself as it shows something that can be seen and understood. The distance creates its own form, an undetermined figure printed in the paste of the receptive intuition. It isn't the reflecting image of a sensible object; in a poetical horizon these objects disappear in favor of a form "altered" through privation or retiring. That what retires itself – lacking in the immediate visibility – realizes in this action a transfer of image, creates in the very place of the sensible disappearance the contour of a new appearance.

Keywords: distance, image, appearance, sensible, visibility

I

Faptul că diafanul reprezintă locul însuși al apariției imaginii demonstrează calitatea trupului poetical de a se face vizibil unei intuiții comprehensive. Nu doar semnificabilul apare și se autodonează în absolutul originii sale; pentru a vorbi de posibilul unui semnificabil, trebuie să existe *distanța* pe care o presupune acest posibil, între un sens actual, deja constituit, articulat și „expresiv”, iradiind într-o constelație de semnificații, și potența semantică a unei donații originare, impresentabilul unui început absolut care nu se resoarbe în sens și nu se convertește în ființă. Dacă într-adevăr acest semnificabil apare și se dă înțelegerii, el se lasă văzut, dă de văzut și de înțeles. Ceea ce se vede în intuiție e doar străbaterea acestei distanțe, trecerea printr-o interioritate deschisă. Manifestare *in potentia*, nereprezentabilă și netematizabilă, căci aici nu putem vorbi de un reprezentabil (în lipsa oricărui reprezentat) și nici măcar de un orizont de prezență care să-și comunice sensul. Ceea ce luminează și *face* imagine nu e decât starea de puritate a unui mediu translucid, intervalul unei transparențe receptoare și transmițătoare totodată a luminii, trans-apariția *altuia*, inimaginabil ca orizont al ființei. „Întrucât vizibilul nu se prezintă aici decât în vederea invizibilului”, „el nu încetează să trimită la un altul decât el însuși”.² Trupul poetical luminează înainte de a fi corp poetic, imaginea sa fiind forma inaparentului semnificabil, epifanie a rostirii care se arată în palimpsestul textului rostit. „Ordinea logică este astfel precedată de o *șpunere* care este solidară cu o *situare* și o *înțelegere*”,³ dar e vorba de o rostire antepredicativă, fără tradiție ori experiență la nivelul rostitudinii, deci pe plan prelingvistic, acolo unde ceea ce se rostește semnifică înainte de a fi cuvânt. „Această Rostire trebuie atinsă înainte de Rostit, sau Rostitul trebuie redus la ea”.⁴

¹ Professor PhD, “Petru Maior” University of Tîrgu Mureș

² Jean-Luc Marion, *Dieu sans l'être*, Quadrige / PUF, Paris, 2002, p. 29.

³ Paul Ricœur, *Eseuri de hermeneutică*, Humanitas, București, 1995, p. 55.

⁴ Emmanuel Lévinas, *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, Humanitas, București, 2006, p. 109.

De aceea, nu vorbim de o „*imagine întrupată*” (Juhani Pallasmaa), ci de un semnificabil întrupat în – sau mai degrabă *ca* – imagine, dat vederii și înțelegerii sub forma trupului poetal. „Forma ontologică a Rostitului nu poate altera semnificația acestui dincolo de ființă ce se arată în acest Rostit”,⁵ sensul limbajului înainte ca el să se disperseze în discurs, înainte de a se fixa în Rostit, de a semnifica un deja-(s)pus, de a fi absorbit de îndată ce Rostitul se formulează. O Rostire netematizabilă, fără aparența sau prezența care ar face din ea o temă, dar care se declară și se expune în inaparentul inepeizabilei sale donații: „Rostitul nu e deci comunicarea unui Rostit. (...) De îndată ce Rostirea nu semnifică decât prin Rostit, ea se ocultează și e absorbită de acesta. Rostirea fără Rostit are nevoie de o deschidere care nu încetează să se deschidă și care se declară ca atare. Rostirea este această declarație”.⁶ Iar aceasta pentru că perspectiva pe care o deschide este ulterioară posibilului său, prezența unui sens deja activ care se dă gândirii, posibil întrucât decurge din esența unui semnificabil în absența *cogito*-ului: „însăși lumea deschiderii și infinitul posibililor ce decurg de aici”.⁷ Imposibil de captat ca prezență a prezentului, imaginea diafană nu poate fi tematizată (explicată, interpretată); totuși ea poate fi înțeleasă intuitiv. Dacă „tematizarea este (...) inevitabilă pentru ca semnificația însăși să se arate”,⁸ nu e mai puțin adevărat că rostirea disimulată în rostit caută mereu să contrazică această disimulare, ceea ce semnifică fiind însăși ambiguitatea distanței deschise, făcută posibilă, în care semnificabilul ia formă, se in-formează și luminează, dă semn că apare. Vine de departe, dar nu din trecut ci din străfundul unei *dynamis*, străbate distanța care îl separă de ființă pentru a apare. „Distanță plină de lumină, ca vid al transparenței”, ea este chiar condiția de *posibilitate* a constituirii imaginii, de *vizibilitate* a inaparentului. „Vizibilitate a vizibilului, imaginea introduce deci o distanță; mai exact, ea produce extensia unei dedublări în chiar miezul a ceea ce face din vizibil calitatea comună a existentului și, în același timp, prima poartă de acces la acesta”.⁹ Imagine care, pe de o parte, nu stă pentru ea însăși ci trimite spre, arată în intuiție semnificabilul întrupat al originii poetale. Deși nu este încă o cunoaștere, momentul acesta marchează începutul absolut al oricărei cunoașteri care are loc „pornind de la intuiția sensibilă, care este deja de ordinul sensibilului orientat spre *ceea ce*, în imagine, se anunță ca fiind dincolo de imagine”.¹⁰ Pe de altă parte, într-un al doilea timp, „intuiția este deja sensibilitatea care devine *idee*”, simbolizant al imaginii simbolizate: „Această mișcare «subiectivă» a cunoașterii aparține astfel esenței înseși a ființei, temporalizării sale, în care esența capătă sens, în care imaginea este deja idee, simbol al unei alte imagini; totodată temă și

⁵ *Ibidem*, p. 318.

⁶ Emmanuel Lévinas, *Dieu, la mort et le temps*, Grasset, Paris, 1993, p. 223.

⁷ Jean Burgos, „La notion de motif dans les recherches sur l’imaginaire”, în Michel Vanhelleputte and Léon Somville, *Motifs in art and literature*. Proceedings of a Symposium held on the 8th of December 1984 at the Vrije Universiteit Brussel, Uitgeverij Peeters Leuven, p. 33.

⁸ Emmanuel Lévinas, *Altfel decât a fi...*, ed. cit., p. 310.

⁹ Anca Vasiliu, *Images de soi dans l’Antiquité tardive*, Vrin, Paris, 2012, p. 152.

¹⁰ Emmanuel Lévinas, *op. cit.*, p. 137.

deschidere, contur și transparență”.¹¹ Dar vederea nu se epuizează în cunoaștere; dacă deschiderea diafanului ca distanță este intuibilă ca imagine care apare înțelegerii, faptul că ceva dă semn că apare se arată ca rostire deja posibilă, mărturie a ceea ce transpare dându-se ca veșnic reînceput.

II

Dacă începutul absolut al cunoașterii pornește de la intuiția sensibilă, trebuie văzut ce înseamnă acest ordin al sensibilului și la ce transformare este el supus atunci când intră ca fenomen iconic în orizontul înțelegerii deschis de lumea poemului. Imaginea potențială (*in potentia*) se dă abia în posibilul vederii, de vreme ce aceasta din urmă nu are încă un obiect efectiv al acțiunii sale. Cititorul, „ce-și conștientizează în cursul procesului de însușire comprehensivă a textului tipul de percepție solicitat de însuși obiectul estetic, trebuie să recurgă, în măsura în care, prin universul reprezentat aici, i se deschide o perspectivă a alterității, la o modalitate non-familiară de experiență”.¹² O formă nedeterminată care se imprimă în pasta intuiției receptoare, trezind înțelegerea afectată de proiecția „imaginală” a semnificabilului. A fi afectat înseamnă aici a fi confruntat cu alteritatea unui nemaivăzut, cu *altceva* care ia forma imprevizibilă a unui preînțeles.¹³ Dar aceasta nu reprezintă (prin asemănare ori analogie) imaginea speculară a unui obiect sensibil; în orizont poetic obiectele sensibile se ocultează pentru a face loc unei forme „alterate” prin privațiune ori *retragere*.¹⁴ Ceea ce se retrage – lipsește din vizibilitatea imediată – realizează prin această mișcare un transfer de imagine, creează în chiar locul dispariției sensibile conturul incert al unei noi apariții. „Nu e de ajuns pentru facultatea vizuală să sesizeze albul, trebuie ca sensibilul să fie perceput ca o « imagine »”.¹⁵

Câmpul raporturilor din lumea poemului se sustrage impactului lumii sensibile; ceea ce înțelegerea intuitivă surprinde – ceea ce îi e dat să „vadă” – nu e albul unei figuri ce reprezintă un obiect ale cărui determinații spațio-temporale concrete sunt indubitabile, ci imaginea albă a unei apariții nedeterminate, ambiguitatea unei trans-formări prin care se manifestă în vizibil un alt tip de fenomen. Ceea ce e intuit prin înțelegerea albă este un

¹¹ *Ibidem*, p. 138. Symbolismul „este acel *dincolo* al sensibilului deja în intuiție și acel *dincolo* al intuiției în idee” (*ibidem*, p. 139). „Imaginea – care este ea însăși un *metaxu* între prezența brută în care obiectul este resimțit, și gândirea, în care el devine idee – permite obiectului să apară, să fie, adică, prezent ca reprezentat” (Mikel Dufrenne, *Fenomenologia experienței estetice*, Meridiane, București, 1976, vol. al II-lea, p. 18).

¹² Hans Robert Jauss, *Experiență estetică și hermeneutică literară*, Univers, București, 1983, p. 129.

¹³ Prealabil hermeneutic al unei lecturi inocente, al purei plăceri estetice (*aisthesis*), care – transpus în temă – pune în fața exegezei dificila sarcină de „a identifica o semnificație care să fie o semnificație nouă” (Paul Ricœur, *Écrits et conférences. 2. Herméneutique*, Seuil, Paris, 2010, pp. 103-108). Se creează astfel un spațiu de sens, o distanță între „o receptare *sesizantă*, atentă la prescripțiile partiturii muzicale care este textul, și o receptare *deschizătoare*, în virtutea caracterului de orizont recunoscut de Husserl oricărei percepții. (...) Textul cere cititorului ca, mai întâi, acesta din urmă să se încredințeze înțelegerii *sesizante*, sugestiilor de sens pe care o a doua lectură va veni să le tematizeze și care vor furniza acesteia un orizont” (Paul Ricœur, *Temps et récit*, t. III, Seuil, Paris, 1985, p. 256).

¹⁴ La fel cum „imaginile lucrurilor dorite sau detestate (...) nu aparțin fanteziei poetice, căci aceasta, chiar atunci când pare să le purifice și să le armonizeze, de fapt le creează din nou, ca imagini proprii ale sale” (Benedetto Croce, *Poezia*, Univers, București, 1972, p. 191).

¹⁵ Anca Vasiliu, „Autour d’un anonyme aristotélicien. Nouvelles perspectives sur le diaphane”, în Christian Trottmann et Anca Vasiliu (dir.), *Du Visible à l’Intelligible*, Honoré Champion, Paris, 2004, p. 42.

fenomen ambivalent: ca *eidos* al semnificanței obiectelor sensibile în re-tragere, în *urma* cărora apare posibilul unui semnificabil originar, și ca *eikôn* în care acesta se întrupează pentru a apare. Fenomenul astfel intuit – în dubla sa natură – se donează înțelegerii ca vizibil-invizibil, întrucât ceea ce se vede este doar forma unui trup poetal, conturul mișcător al unui câmp de sens care, nedându-se încă inteligibilului, transcende intuiția pură care nu-i sesizează decât originea semnificantă. Nu e vorba însă, în acest caz, nici de imaginea invizibilă (noetică), nici de cea vizibilă (mimetică), așa cum apare această distincție la Aristotel.¹⁶ Nedându-se încă inteligibilului, forma aceasta se înfățișează în vizibilitatea internă a unui impresentabil, a ineventului (*unscheinbar*). O lumină mai degrabă simțită decât văzută, trup al semnificabilului care se „imaginează”, se formează, ia o formă imaginală translucidă (*transparens*). Formă invizibilă pentru gândirea interpretativă – la fel cum lumina nu e văzută prin ea însăși – dar intuibilă acolo unde semnificabilul își conturează locul posibilei apariții, unde el începe să spună ceva. Mai degrabă decât lumină a unui corp care devine vizibil, imaginea diafană este luminozitatea, „fără ca o « lumină în sine » să poată fi sesizată și definită în esența ei”,¹⁷ dar și fără „față” întoarsă spre exterior, expusă razei unui *cogito* care ar transforma-o în obiect deja interpretabil. Inaparent din care decurge de altfel și apofatismul unui demers care nu o poate circumscrie afirmativ, ci înaintând prin negații și interogații.

Bibliografie

- Burgos, Jean, „La notion de motif dans les recherches sur l’imaginaire”, în Michel Vanhelleputte and Léon Somville, *Motifs in art and literature*. Proceedings of a Symposium held on the 8th of December 1984 at the Vrije Universiteit Brussel, Uitgeverij Peeters Leuven
- Croce, Benedetto, *Poezia*, Univers, București, 1972
- Dufrenne, Mikel, *Fenomenologia experienței estetice*, Meridiane, București, 1976
- Jauss, Hans Robert, *Experiență estetică și hermeneutică literară*, Univers, București, 1983
- Lévinas, Emanuel, *Dieu, la mort et le temps*, Grasset, Paris, 1993
- Lévinas, Emanuel, *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, Humanitas, București, 2006
- Marion, Jean-Luc, *Dieu sans l’être*, Quadrige / PUF, Paris, 2002
- Ricœur, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, Humanitas, București, 1995
- Ricœur, Paul, *Écrits et conférences. 2. Herméneutique*, Seuil, Paris, 2010
- Ricœur, Paul, *Temps et récit*, t. III, Seuil, Paris, 1985
- Vasiliu, Anca, „Autour d’un anonyme aristotélicien. Nouvelles perspectives sur le diaphane”, în Christian Trottmann et Anca Vasiliu (dir.), *Du Visible à l’Intelligible*, Honoré Champion, Paris, 2004

¹⁶ Destinul noetic (sau *fantastic*) al imaginii ca „prezență sensibil-inteligibilă”, activă în diferitele facultăți ale intelectului (imaginație-*phantasia*, memorie, rațiune). Este ceea ce Jean-Pierre Vernant numește „destinul psihologic al imaginii” („Images et Apparence dans la théorie platonicienne de la « Mimêsis »”, *Journal de psychologie*, 2, 1975, reluat în *Religions, histoires, raisons*, Maspero, Paris, 1979, pp. 105-137).

¹⁷ Anca Vasiliu, *op. cit.*, p. 51. Ea este atunci „ecranul de luminozitate propice revelării vizibilului ca atare” (*ibidem*, p. 55).

Vasiliu, Anca, *Images de soi dans l'Antiquité tardive*, Vrin, Paris, 2012

Vernant, Jean-Pierre, „Images et Apparence dans la théorie platonicienne de la « Mimêsis »”, *Journal de psychologie*, 2, 1975